

EL MITE DE LA TERRA ALTA EN TEMPS
DEL PRIMER MODERNISME*

MAGÍ SUNYER

Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana-URV

L'esperit reaccionari embellí además moltes costums de les masies, que seran molt bones, però que no poden complaure, està clar, als que no participem d'elles¹ (YXART s. d.: 54)

La frase d'Yxart centra un dels principals temes de debat en la definició del mite de la terra alta, primordial en l'ordenació de l'esquema mític català i comú a la literatura de tots els països afectats pel Romanticisme. El propòsit d'aquesta intervenció és reflexionar sobre la dimensió i el significat d'aquest mite en la literatura del temps del primer Modernisme, que no significa en la literatura modernista, perquè precisament se circumscriu l'anàlisi a tres novel·les, dues de les quals —*Montalba* (1891), de Carles Bosch de la Trinxeria, i *Sang nova* (1900), de Marià Vayreda— no pertanyen al moviment però que, publicades en la darrera dècada del segle XIX, ajuden a entendre la tercera —*Desil·lusió* (1904, començada a publicar el 1900), de Jaume Massó i Torrents—, escrita per un dels homes forts d'aquest primer Modernisme. D'aquesta manera, es volen aportar noves reflexions que s'afegeixen a tres de prèvies sobre l'assumpte: una d'anàlisi del mite en l'etapa anterior, l'altra sobre la ideologia del folklore i la tercera sobre la mitologia nacional en aquest mateix període (SUNYER 2009, 2011 i 2012).

Del refugi en la natura com a dipositària de les millors essències per a la humanitat que preconitzaven els romàntics a la identificació de la

* Aquest estudi forma part de la investigació del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, de la Universitat Rovira i Virgili, del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC) (2009 SGR 644) i del projecte FFI2009-08202/FILO del Ministeri d'Educació i Ciència.

1. En els textos prenmatius citats he actualitzat l'ortografia.

genuïtat catalana en la ruralia i, encara més en la muntanya, el mite de la terra alta té un llarg recorregut en la literatura catalana del segle XIX (SUNYER 2011) i proveeix una àmplia galeria d'idees motrius per a la definició de la catalanitat que en bona part arriben fins avui. Entre la poesia «La muntanya catalana», de Josep Lluís Pons i Gallarza, i el drama *Terra baixa*, d'Àngel Guimerà, per esmentar dos textos significatius, una considerable quantitat de textos se n'ocupen i proveeixen argumentacions que afecten camps tan diversos com el folklore (PRATS 1988), l'arqueologia, el dret, l'excursionisme o l'arqueologia.

La qüestió de fons que plana sobre aquest article és si la literatura ja no d'exaltació de la natura o de localització en la natura de les millors essències, sinó la que simbolitza aquestes essències com a pròpies de la catalanitat encara respon a un plantejament conservador o reaccionari a finals del segle XIX, tal com afirmen, de les dècades anteriors, Josep Yxart en el passatge de l'encapçalament i Enric Cassany (1992: 264-265) en el següent: «si el gran tema de la novel·la catalana del XIX és la relació problemàtica de tradició i progrés, l'elaboració del mite de la ruralia és una de les aportacions majors al moviment de la Renaixença i al catalanisme conservador». La tria de tres novel·les de dos escriptors que confirmarien aquesta hipòtesi i d'un altre que l'hauria de desmentir pot ajudar a examinar l'assumpte amb una certa varietat, com una bestreta d'una anàlisi completa. Un assumpte que va adquirir una dimensió superior en la segona etapa del Modernisme, ja en ple segle XX, quan les posicions es van contraposar ja no en l'abast patriòtic de la mitificació de la natura o la ciutat sinó directament en la consideració positiva o negativa de la natura o la ciutat. És prou sabut que no es tracta d'una oposició Modernisme-Noucentisme, ni que el segon moviment en fes bandera, sinó d'una qüestió força més complexa i variada que afecta escriptors tan significats com Raimon Casellas, Víctor Català, Josep Pous i Pagès, Prudenci Bertrana, Joan Puig i Ferrer i Guerau de Liost, entre molts altres que no cal relacionar de manera exhaustiva perquè no ens n'hem d'ocupar ara. Recordem també que la dècada del primer Modernisme és aquella en que Àngel Guimerà entra de ple en la mitificació de la ruralia amb una sèrie de peces dramàtiques que culminen en *Terra baixa*, que dona nom, per oposició, al mite.

L'ORTODÒXIA DEL MITE

Ni *Montalba* ni *Sang nova* no són considerades les millors novel·les dels seus autors. Les similituds entre ambdues són remarcables, sobretot ens els aspectes relacionats amb el mite rural. Bosch presenta una família constituïda per pare i fill —la mare morta en el part del noi— i que resideix a la Molina. El fill, Víctor, ha estudiat a Montpeller i ha tornat al mas de la muntanya on «no podia sinó guanyar en salut intel·lectual i corporal, allunyat dels perills que sempre amenacen l'adolescent en una gran ciutat» (BOSCH 1997: 23). Vayreda, que té Bosch com un dels seus referents literaris (TAYADELLA 2005: 182), també incideix en l'oposició camp-ciutat amb la mateixa presa de partit, perquè Ramon, orfe de pare i de mare, ha estudiat enginyeria però

es rodejà sols de pocs companys i bons. Tant a Barcelona com a Madrid va saber circumscriure les seves hores expansives als exercicis gimnàstics, d'equitació i excursionisme científic. Així conservà el seu temperament essencialment muntanyenc, desenrotllà les seves forces físiques i s'alliberà d'una infinitat de perills que perden tantíssims joves de bones condicions (VAYREDA 1984: 249).

El secret de la integritat d'aquests homes joves rau en la criança en un ambient religiós estricte: de la relació entre els pares de Víctor s'explica que s'havia fonamentat en la religió, i al casal familiar hi viu un capellà; Ramon havia estat educat per un oncle capellà —integrista, adversari de totes les modernitats— i la família de la que esdevé la seva esposa manté un capellà a casa. Comparteixen, a més, intel·ligència i una salut que no és difícil d'identificar amb el vigor de la raça del refugiat a la muntanya. Són personatges modèlics per als narradors units també per l'amor intens a la natura. Víctor s'exalta en «les solejats de les serres on visc amb el meu pare; allà tinc els meus amics íntims: els insectes, les flors de muntanya, els espectacles grandiosos de la naturalesa, les eixides i postes de sol, les tempestats, la boira, la vista de l'extens panorama del Canigó, dels Pirineus...» (BOSCH 1997: 65), mentre que Ramon, enginyer agrònom, preconitza els procediments científics per a l'agricultura però sense que això impedeixi que

n'estigui «veritablement enamorat» (VAYREDA 1984: 250) i que s'hi senti en plena llibertat, un amor que els narradors tenen interès específic a fer notar que compateixen, amb recreacions en descripcions i, en el cas de Bosch, insistència en l'excursionisme. A *Montalba*, el jove tindrà ocasió de patir les conseqüències de l'acostament a dues ciutats que es tracten en oposició a través de dues dones: per una ocasió, Barcelona representa l'aspecte parcialment positiu a través de Cristina; positiu perquè és ciutat catalana i per marcar el contrast amb París, parcialment perquè la noia, potser per la seva condició de ciutadana, és de naturalesa feble i la malaltia l'acabarà consumint; París, en canvi, és el compendi de tots els mals i de totes les perversions, i, en efecte, Fanny ha de decebre l'amor de Víctor perquè el seu protector, un ric banquer jueu, la reclama i se l'endú del balneari; l'associació dels vicis, i sobretot de la prostitució, amb París sembla inevitable. És el concepte de la ciutat que Bosch havia desenvolupat en una novel·la anterior, *L'hereu Noradell*, encara que en aquell cas la més malèfica de les ciutats és Madrid, capaç de pervertir fins i tot aquell compendi de virtuts que era l'hereu, desplaçat a Castella amb el propòsit de defensar Catalunya.

De la carta catalanista, Bosch ja se n'havia desfet en la novel·la esmentada, però Vayreda, no, i precisament el títol, *Sang nova* —el subtítol és «Novel·la muntanyenca»—, planteja una curiosa renovació de la catalanitat directament relacionada amb el nostre mite. Tot just per la subordinació a la tesi regionalista en què Vayreda havia reconvertit la militància carlina (CASACUBERTA-SALA 2002), aquesta és la seva narració llarga menys valorada. Ramon, en l'ampliació d'estudis a Anglaterra, entra en contacte amb la causa irlandesa i s'hi adhereix, pels paral·lelismes amb la catalana, fins al punt de fer cap a la presó per defensar-la. Quan torna a Barcelona, s'introdueix en els ambients de la Renaixença, que vol incorporar a l'àmbit de la política —a mitjans dels anys seixanta!—, perquè creu que tots els mals del país en el seu temps provenen de la pèrdua de les antigues institucions i que la decadència de la nació és el resultat de la manca «del calor essencialment democràtic i cristià que havia presidit la seva constitució» (VAYREDA 1984: 265). Els desastres provenen de la terra baixa, és clar, i Ramon no s'està d'expressar-ho: «la pestilència puja, puja, i ja

està arribant a dalt de les muntanyes» (VAYREDA 1984: 270), però la crítica s'estén, i aquesta és la novetat més remarcable (TAYADELLA, 1986: 535), a l'afluïxament de caràcter també en la muntanya, observable en el temple de l'organització de la vida pagesa, la masia. Després de dedicar un llarg paràgraf a la lloança de la grandiositat i l'elegància de les construccions rurals, denuncia la deixadesa en què havien caigut en el darrer segle: «En les nostres velles pairals no s'hi ha fet una reforma important, com tampoc no se n'ha bastida cap de nova, des de fa més de cent anys.» (VAYREDA 1984: 277). És en aquest punt que l'anàlisi del novel·lista es torna més interessant perquè no es limita a l'atribució de culpes a les idees estrangeres que entren per les grans poblacions. Ramon, que s'autoanomena revolucionari, tot i que el que pretén és restaurar la tradició sobre els principis de la Revolució Francesa llegits en clau cristiana i sense qüestionar la societat estamental, i que tindrà una estrambòtica actuació quan arribi la Revolució de Setembre, censura alguns dels tòpics del tradicionalisme, entre els quals n'hi ha que afecten el mite de la terra alta. La falta de reformes a les masies provoca que els joves que van a estudiar a ciutat en quedin seduïts i avorreixin el camp:

¿com no han d'establir aqueixos joves comparació entre el confort de les habitacions de ciutat i la incúria i desfregament de llurs pairals, sense una estança, les més d'elles, prou decent i confortable per refugiar-hi la família durant les llargues vetlles i vagues forçoses dels mals dies d'hivern? Quan la neu cobreix la terra i la tramuntana bufa fort o bé les bromes llencen aigua a bots i a barrals, veuríeu en moltes grans masies de la muntanya vagar la gent avorrida per porxos, corredors i sales, escombrats d'ací d'allà pel vent pluig que filtra per balcons i finestres mal closos i per les fredes ratxes que colen per les escales, les portes de les quals no es poden tancar (VAYREDA 1984: 277-278).

La crítica afecta el tòtem de les essències pairals, aquella llar mitificada per folkloristes i cantada en tantes poesies jocfloralesques i en contes i novel·les de contextura i enfocament ideològics molt similars al que anima a Vayreda. Per boca del seu personatge, adopta aires d'autèntic revolucionari i fa veure que és lògic que, els que han conegut la ciutat, amb comoditats, distraccions i luxes, l'enyorin quan es-

tan arraconats en una estança idealitzada però amb unes limitacions extremes, exposades amb un realisme poc comú en aquesta mena de textos:

I la llar?, direu. Sí, hi ha la beneïda llar, tan galejada per poetes i prosistes, on crema un foc com un infern, entorn del qual amos i servei, barrejats, canten cançons i conten rondalles. Mes tot té els seus límits, i les cançons i rondalles s'acaben abans que les hores de fred i de mal temps, i tothom s'afarta de rostir-se del davant i glaçar-se de l'esquena, com de plorar llàgrimes vives, mercès al fum que el canó de la xemeneia no pot engolir (VAYREDA 1984: 278).

La simbolització es completa quan, a continuació, Ramon estableix una relació directa entre la incondícia dels propietaris rurals i l'endarreriment de Catalunya respecte de països com França, Anglaterra i Alemanya, perquè «és un error creure que el poble català és aferrat a allò seu i refractari a tota influència estrangera» (VAYREDA 1984: 278), i conclou que aquesta lamentable falta d'acció que fa caure o decaure les masies és la mateixa que té embarrancada la nació. Perquè no es confongui aquest progressisme exaltat amb les idees autènticament revolucionàries —no oblidem que Vayreda no tan sols era carlí sinó que havia lluitat en l'última carlinada—, Ramon, en el zenit d'un discurs amarat de l'esperit de la Renaixença, connecta, sense acabar-se d'explicar del tot, progrés i tradició: «Un temps era Catalunya l'avançada de la civilització europea. En la mar, en la terra, en arts i indústries, dictava lleis que eren filles de la seva pròpia essència; i per més que la societat evolucionava i progressava com avui, ella guardava la davantera, perquè l'esperit progressiu era en ella la tradició.» (VAYREDA 1984: 278). Deixem de banda, en aquest moment, les incongruències del discurs i que, quan l'acció de la novel·la avanci fins a la Revolució de Setembre, els revolucionaris siguin tots uns aprofitats i només pretenguin enganyar —això sí, perquè els propietaris a l'antiga ho han propiciat, tal com Ramon havia anunciat: «vindrà la revolució de baix si abans no fem la de dalt» (VAYREDA 1984: 293)— aquells pagesos i pastors de bona pasta, encarnació de l'esperit secular del poble i, per tant, respectuosos amb la tradició; deixem de banda que llavors la novel·la es converteixi en una inversemblant successió d'he-

roïcitats més pròpies de Scott o de Dumas que de la mena de novel·lista que Vayreda volia ser i que la victòria de la revolució tradicionalista de Ramon per sobre de la dels partidaris del matrimoni civil es decideixi a cops de puny i amb la presentació del pit davant uns fusells que, evidentment, no es disparen. A nosaltres ens importa que Vayreda va molt més enllà que Bosch però no deixa mai de retornar al tronc central de l'argumentació del mite de la terra alta, malgrat que, com acabem de veure, no s'estigui de reclamar renovació i d'atacar, potser amb ironia però segur que amb abrondament, els més sagrats i intocables elements simbòlics del mite.

Escampades les diatribes contra els propietaris rurals —Ramon mateix ho és, però se'n distancia per les seves idees renovadores—, als quals atribueix tota la responsabilitat del decaïment de la ruralia, i expressat el seu programa —molt confús— de regeneració, el novel·lista utilitza tots els ingredients del mite de la terra alta. Ja hem vist com el protagonista, malgrat la mirada crítica i els plans de canvi, s'embadaleix davant l'espectacle de la natura, que assoleix l'esplendor essencial en la muntanya. La primera exhibició verbal de Ramon per seduir la que esdevindrà la seva esposa constitueix una pàgina de poema en prosa sobre la bellesa única de la muntanya (VAYREDA 1984: 297-298) i, en definitiva, si, com a patriota, actua en aquell àmbit, és perquè el considera el dipòsit de les virtuts de l'autèntica Catalunya. Els habitants del l'indret —com en l'esmentat poema de Pons i Gallarza— són els catalans genuïns perquè el paisatge ho determina així. Ramon exclama davant la valentia d'un muntanyenc: «Homes com aquest, a muntanya n'hi ha un a cada casa. Aquests sí que són catalans de veres, tan bon punt els cau la capa d'encongiment que els ofega!» (VAYREDA 1984: 387). D'acord amb el raonament, en els seus somnis reformistes, Ramon compta amb un augment exponencial de la població pirinenca que canviï la conformació demogràfica catalana:

En les vessants del Pirineu català, on avui es compta una població escassa i pobra, hi ha elements per a nodrir un milió d'habitants vivint d'indústries muntanyenques, és a dir, desenrotllant riqueses exclusivament pròpies del terreny. I, ¿sap vostè el que podria esperar-se'n,

d'una tan respectable massa de població rural, en la seva major part de sang muntanyenca pura, regenerada i vivificada per l'antic esperit de la nostra raça? (VAYREDA 1984: 293).

I és que, malgrat la cruesa de l'anàlisi sobre el present, l'autèntica, la genuïna, Catalunya només pot ser a la muntanya: «la qüestió està a fer que siguem els hereus nosaltres, els veritables fills de la terra, els catalans de llei, que si també, qui més qui menys, tenim sang corrompuda a les venes, podem encara, fiblant-la i esprement-la sense pietat, substituir-la per sang nova i transmetre-la rejoyenida als nostres fills.» (VAYREDA 1984: 309-310). En realitat, malgrat la decadència, el llevat hi és i es manifesta en les moltes ocasions en què se supera la distància entre els senyors i el poble —sense que cadascú deixi d'ocupar el lloc que li correspon—, com s'explicita en la metàfora tolstoiana del Ramon que competeix en la sega, com un segador més. Llavors arriba el moment de ballar sardanes i de cantar cançons populars, el sentit íntim de les quals s'expressa com una revelació:

El cert és que jamai aquelles melodies, records de la infantesa, relíquies d'un passat llunyà, en què l'art i el sentiment brollaven del mateix cor del poble, havien estat recollides amb tanta devoció pels mateixos que les exhalaven. Semblava com si, per virtut màgica, revetllessin el geni de les muntanyes que jeia encantat per aquelles afraus tan catalanes i que, filtrant-se en els seus esperits anèmics i gelpresos pel baf d'un segle sense ideals, els fes reviure amb tremolors de joia, com als branquillons despullats dels rigors de l'hivernàs, les gropades de nova saba, covada per l'alè de la primavera (VAYREDA 1984: 322-323).

La cantada culmina amb «aquelles notes tètriques, que semblen eixides de sota les llosanes del cementiri de la Pàtria» (VAYREDA 1984: 323) de la cançó d'*Els segadors*, representada amb els moviments dels volants de les falçs que produeix «pell de gallina als oients, a l'extrem que les goles nuades dels segadors podien a penes modular les vives notes de la rescobla.» (VAYREDA 1984: 323). En el recurs a la tradició folklòrica, a les cançons, s'hi afegeixen les rondalles i les llegendes. Així, Ramon, quan abat d'un cop de puny el cabdill dels revolucionaris, és comparat amb el Fort Farell (VAYREDA 1984: 414).

L'excursionista posseït d'esperit arqueològic encara troba —a més del paisatge, els habitants i la literatura i la música popular— un altre element que forma part del mite de la terra alta i esdevé testimoni de la història: les ruïnes d'edificis religiosos abandonats o destruïts en aquell mateix segle. La relació amb poesies com «Un temple antic», de Manuel Milà i Fontanals, o «La veu de les ruïnes», d'Adolf Blanch, és immediata, però, des del moment que se'n fa una lectura ideològica, la referència més directa són «Los dos campanars» i encara més «Destrucció de Montserrat», l'epíleg de la *Llegenda de Montserrat*, de Jacint Verdaguer. El narrador s'indigna doblement davant les restes del monestir de Sant Martí: per una part, com Verdaguer, per l'acció destructiva dels revolucionaris, que considera més incompreensible que l'atac a les idees o l'anihilació de vides, «L'empenta fou terrible i l'huracà revolucionari desfêu i esmicolà tresors immensos. El saqueig, seguit del foc i del picot, produí danys incalculables» (VAYREDA 1984: 326); però també, d'acord amb la línia general de l'argumentació en la novel·la, amb les classes conservadores

que ostensiblement havien abominat dels excessos revolucionaris, es repartiren bonament aquells membres esquarterats i deixaren que caiguessin de mica en mica o vengueren a vil preu aquelles pedres, de les quals la més insignificant portava imprès el segell d'un geni altament superior a les miserables consciències dels que amb elles traficaven (VAYREDA 1984: 326).

En definitiva, quan el carlisme es decideix a establir contacte amb el catalanisme ho fa des d'aquestes argumentacions tradicionalistes amb aspecte de renovació que tenen com a fonament tots els ingredients del mite de la terra alta. Vayreda, des d'una constitució romàntica, potencia les possibilitats que ofereix la recuperació de l'Arcàdia en oposició a la negativitat que emana dels desastres del seu segle, resultat d'unes idees que penetren per la ciutat. Ens serveix per a expressar-ho la sensació de l'heroic Ramon quan es muda de roba rere la vegetació i, nu, «sentí renéixer en el seu pit uns instints de llibertat salvatge, com recordances d'una naturalesa primitiva que hagués en-

carnat en ell, passant per sobre el decadentisme de les darreres centúries.» (VAYREDA 1984: 424).

L'ASSUMPCIÓ DEL MITE

Ni *Montalba* ni *Sang nova* no tenen res a veure amb el Modernisme, ni que —sobretot la segona— es publiquessin en el període de vigència del moviment. Totes dues s'han d'adscriure al sector antirevolucionari i antimaçó del bisbe Josep Torras i Bages, que, en oposició a l'europeisme i la renovació del Modernisme, afirmava els valors de la tradició: la història nacional i els costums rurals com a model de la Catalunya autèntica.

En un altre indret (SUNYER 2012) he argumentat que, en els inicis, el Modernisme, ni que practiqui un catalanisme més evolucionat que el moviment anterior, no mostra gaire interès per engruixir l'argumentació mítica i simbòlica desplegada en el període cultural anterior. En la segona etapa de *L'Avenç*, costa de trobar-hi textos literaris típicament patriòtics. Això s'explica per una lògica doble: la voluntat de depuració de la retòrica romàntica topava amb un material mitosimbòlic que s'hi associava i els antimodernistes en continuaven fent bandera. Les mitologies i les simbologies modernistes durant els anys noranta es van decantar cap a models més universals introduïts pel Simbolisme i el Decadentisme. L'excepció notabilíssima fou, a partir d'un moment, Joan Maragall, però no és aquest el lloc per examinar-ho.

Maragall fou l'excepció més determinant però no l'única. Jaume Massó i Torrents, un dels fundadors i propietaris de *L'Avenç*, va publicar l'any 1898 les poesies de *Natura*, respecte de les quals Jordi Castellanos s'ha referit a la «regeneració moral de l'individu en contacte amb les deus pures de la Natura i, no ho oblidem, ja que de les muntanyes estem parlant, d'un dels gresols de la col·lectivitat» (CASTELLANOS 1987: 259). Ara bé, és en la seva novel·la *Desil·lusió*, publicada sencera el 1904 però apareguts els primers lliuraments a *Catalònia* el 1900, que ens centrarem. En un altre indret l'he anomenada «manual novel·lat de catalanisme» per l'exposició ideològica que con-

té i perquè formava part d'una planificació per novel·lar «la vida catalana» de la seva època en cinc títols,² que no va passar del primer. Castellanos (1987: 521) pensa que Massó i Torrents hi va voler representar la «darrera l'evolució del protagonista, la del Modernisme, des de l'aparició dels anhels regeneracionistes fins a convertir-se —des del seu punt de vista— en moda estrangeritzant, esteticista i evasionista». En efecte, l'evolució del protagonista resulta decebedora per a tot-hom i va en consonància amb l'interès d'un relat que desperta unes expectatives que no s'acompleixen.

La similitud d'aquest protagonista, Pauet Bruguera, amb el Ramon de *Sang nova* i, en menor mesura, amb el Víctor de *Montalba*, resulta evident. Alan Yates (1975: 217) considera «prou clares» les semblances amb la novel·la de Vayreda —tot i que descarta una influència de *Sang nova* sobre *Desil·lusió* per les dates de publicació, si no és que Massó la coneixia en manuscrit—, i l'al·lusió al germà del novel·lista, el pintor Joaquim, amb el nom de Verneda és transparent; també ho sembla la referència a Marià amb el nom de Jordi Ballester, un carlí que havia combatut en la darrera guerra i que havia derivat cap al catalanisme.

Pauet Bruguera, fill de propietari rural precisament de la Garrotxa, orfe de mare com els personatges de Bosch i de Vayreda, també havia estat educat per un eclesiàstic, en aquest cas un frare caputxí integrista, convençut que la ciutat corromp els joves: «Me fa tanta de por la vida de ciutat per a un jove com tu! Si hi ha tants perills, fill meu, tants perills! Però tu no hi has caigut, veritat? Tu sempre seràs un bon noi; tu et salvaràs de tots els contagis per a esser orgull del bo del teu pare, i et prepararàs per a esser un defensor de la santa mare Iglésia, veritat, Pauet» (MASSÓ 1904: I, 114). Com a *Montalba*, si Barcelona és perillosa, París representa l'extrem de la perversió; el frare «Sentia un odi especial contra la França, qual llengua parlava, i gran aversió per la ciutat de París, negre cau de tots els vicis i de totes les heretgies» (MASSÓ 1904, I: 193), l'anomenava «la terra de la maçoneria» (MASSÓ 1904, I: 194) i, quan va poder influir en la decisió de triar ciutat estrangera perquè Pauet fes la sortida a l'estranger, es va avenir

2. A més de *Desil·lusió*, «El castellanista», «El fabricant», «L'artista» i «Ideal».

que fos Londres per evitar París. Tampoc Jordi Ballester, amb prou amplitud de mires per aconsellar que Pauet vagi a Barcelona i a Londres, no evita la pregunta quan es retroba amb Pauet: «El tracte i la vida de Barcelona t'han conservat ben català?» (MASSÓ 1904, I: 106). Olot, en canvi, es presenta com una vila poc castellanitzada.

El Pauet il·lusionat i actiu de la primera part rep a Barcelona la influència de Llorenç Martí, un jove catalanista d'extracció humil i ideari progressista que «amb molta perseverància» (MASSÓ 1904, I: 35) li arrenca la capa reaccionària de la formació que havia rebut. Sembla que s'allunyi del frare caputxí i de Ballester. Tanmateix, un punt de contacte entre les dues modalitats de catalanisme és l'excursionisme, lloat per Martí com «el millor i més sa i més antic dels esports, dolent-se tan sols de que les seves forçades obligacions no li permetessin passar llargues temporades corrent d'un poble a l'altre fins arribar a seguir tot Catalunya» (MASSÓ 1904, I: 177). El practiquen tant a la Garrotxa com a Barcelona; a la ciutat, arriba al punt culminant en una pujada al Tibidabo, des d'on els dos joves contempen la ciutat i imaginem un avenir de llibertat i de catalanitat per a l'urbs. Representa la màxima expressió de la simbologia de la muntanya, de la mateixa manera que, en els poemes de Verdaguer, des del cim de Canigó Oliba contempla la Catalunya futura i el rei En Jaume contempla Mallorca des de Sant Jeroni i el poeta mateix la Ciutat Comtal a l'*Oda a Barcelona*. La visió des de la terra alta domina fins i tot quan de la ciutat es tracta. A Olot, l'excursionisme condueix també a la consciència de la catalanitat de les terres de la Catalunya Nord, a argumentacions patriòtiques de fons històric i a la ponderació del folklore. Si l'excursió per la Garrotxa acaba amb el cant de melodies populars, en la tornada a casa, Pauet associa la llar amb la mare morta i amb les escenes d'infantesa, directament connectades amb el catalanisme:

El bon jai, a les vetlles d'hivern, se l'asseia als genolls i li contava rondalles i més rondalles i records dels seus temps de contrabandista i episodis de les guerres del francès i dels set anys. La padrina li cantava cançons i sempre en sabia de noves; quan tronava li feia dir una rècua d'oracions per a preservar del llamp i de tot altre mal dels que espanten. Ah! la saviesa dels vellets, tan vasta i cabent tota en un racó de

memòria d'home primitiu! Inútils els llibres, ben inútils per ells. I tan poc que s'havia aprofitat d'aquella ciència del poble dictada per la tradició travessant segles i civilitzacions! Tot podria ésser tasca per ara (Massó 1904: I, 96).

D'aquí li ve la idea de dedicar temps als estudis folklòrics —«a les associacions d'excursions hi havia pres afició» (Massó 1904: I, 125)—, que Jordi Ballester li vol facilitar quan li lliura les llibretes del material que té recollit. Especial significació, pel moment en què s'escriu la novel·la, adquireix la recreació en les descripcions de ballades de sardanes a Olot.

No deixa de ser peculiar l'orientació que la novel·la agafa en la conclusió, quan, el Pauet ja anul·lat per les seves pròpies impotències, s'estableix un pacte catalanista entre el modernisme de Llorenç Martí i el carlisme reciclat de Jordi Ballester, com si d'una derivació de *Sang nova* es tractés. Tanmateix, si quan ens referíem a les novel·les de Bosch i de Vayreda advertíem que, en el context en què es van publicar, representaven un corrent antiquat, no hi ha cap mena de dubte que la de Massó pertany al Modernisme, i això ja resulta una mica més complex, contradiu algunes de les definicions del mite de la terra alta. Caldrà ocupar-se'n amb més material i amb una argumentació més àmplia.

BIBLIOGRAFIA

- BOSCH (1997): Carles Bosch de la Trinxeria. *Montalba*, Figueres: Brau.
- CASACUBERTA-SALA (2002): Margarida Casacuberta i Joan Sala. *Marian Vayreda i Vila (1853-1903)*, Olot: Llibres de Batet / Museu Comarcal de la Garrotxa.
- CASTELLANOS (1987): Jordi Castellanos. «La poesia modernista» i «La novel·la modernista», dins: *Història de la literatura catalana*, 8, Barcelona: Ariel, p. 247-323 i 481-578.
- MASSÓ (1904): Jaume Massó i Torrents. *Desil·lusió*, Barcelona: Tipografia L'Avenç.
- PRATS (1988), Llorenç Prats. *El mite de la tradició popular*, Barcelona: Edicions 62.

- SUNYER (2009): Magí Sunyer. «La pàtria antiga: *Costums típiques de la ciutat de Valls*, de Josep Aladern», dins: *Illes i insularitat en el folklore dels Països Catalans*, Cagliari: Grafica del Parteolla, p. 203-211.
- SUNYER (2011): Magí Sunyer. «El mite de la terra alta», *Caplletra*, núm. 50, p. 158-180.
- SUNYER (2012): «Mites i símbols en temps del primer Modernisme», dins: Magí Sunyer i Montserrat Corretger (eds.). *Mitologia, simbologia i literatura (1890-1939)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TAYADELLA (1986): Antònia Tayadella. «Marià Vayreda», dins: *Història de la literatura catalana*, 7, Barcelona: Ariel, p. 531-538.
- TAYADELLA (2005): Antònia Tayadella. «L'afusellat, de Marià Vayreda», *Anuari Verdaguer*, núm. 12, p. 181-206.
- VAYREDA (1984): Marià Vayreda. *Sang nova*, dins: *Obres completes*, Barcelona: Selecta.
- YATES (1975): Alan Yates. *Una generació sense novel·la?*, Barcelona: Edicions 62.
- YXART [s. d.]: Josep Yxart. «Prolech», dins: Àngel Guimerà. *Poesies*, 4a ed., Barcelona: La Renaixensa, p. 7-66.